

РЕЦЕНЗИЯ

**върху дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен
„доктор“**

Автор:	Ваня Василева Христова
Тема:	„Поведенчески подход към инфлационните очаквания на домакинствата“
Научен ръководител:	доц. д-р Калоян Колев
Институция:	Икономически университет – Варна, Финансово-счетоводен факултет, Катедра „Обща икономическа теория“
Област на висшето образование	3. Социални, стопански и правни науки
Професионално направление	3.8. Икономика
Докторска програма:	Политическа икономия (Обща икономическа теория)
Рецензент:	проф. д.ик.н. Димитър Канев, ВСУ „Черноризец Храбър“
Основание за написване на рецензията	Заповед на ректора на ИУ-Варна № РД 06-97/02.06.2026 г.

1. Актуалност и значимост на изследвания научен проблем

Темата на рецензирания дисертационен труд, разработен от докторант Ваня Василева Христова, притежава актуалност и теоретико-практическа значимост в контекста на съвременните макроикономически процеси. Инфлацията традиционно заема централно място в икономическата теория и политика, тъй като оказва непосредствено въздействие върху покупателната способност на населението, разпределението на доходите, реалната стойност на спестяванията и инвестиционната активност. В рамките на последното десетилетие световната и българската икономика преминаха през поредица от безпрецедентни шокове – пандемични рестрикции, прекъсвания на веригите за доставки, енергийни кризи и геополитически конфликти, – които катализираха значителни ценови флукутации и изведоха инфлационната проблематика на преден план.

Особено критичен и недостатъчно изследван елемент в този контекст е механизмът

на формиране на инфлационните очаквания, особено при домакинствата като специфична група икономически агенти. Стандартните макроикономически подходи – вариращи от моделите за адаптивни очаквания до концепцията за рационалните очаквания – дълго време доминираха академичното и аналитичното пространство. Тези класически и неокласически модели обаче се основават на силно рестриктивни допускания за съвършена информационна пропускливост и способност на индивидите да преработват безпроблемно сложни статистически масиви. Емпиричната реалност последователно опровергава тези допускания: инфлационните очаквания на домакинствата демонстрират системни отклонения от официалните измерители (като Индекса на потребителските цени), изразяващи се в трайна склонност към надценяване, инертност и сериозна вътрешна хетерогенност.

Разработването на поведенческа перспектива към този проблем, както прави дисертантът, позволява да се преодолеят ограниченията на традиционния оптимизационен подход. Ваня Христова правилно фокусира вниманието си върху когнитивните филтри, психологическите евристики и социалните модератори, които управляват начина, по който домакинствата реално „превеждат“ ценовите сигнали от ежедневната си среда в субективни количествени ориентири. Значимостта на този научно-приложен проблем се засилва многократно в специфичния контекст на Република България. Изследването е проведено в специфичен „прозорец на възможностите“ – през юни 2025 г., непосредствено преди въвеждането на еврото. Този институционален и комуникационен контекст прави поведенческите механизми, особено закотвянето и сравнението на валутни ориентири, по-видими и аналитично значими, което придава на труда висока емпирична стойност. Подготовка за пълноправно членство в еврозоната и свързаният с това преход генерират естествена психологическа уязвимост и засилена чувствителност към ценовата динамика сред българските граждани. В подобни периоди на институционална трансформация субективните фактори и когнитивните деформации се проявяват с максимална интензивност. Ето защо настоящото дисертационно изследване се явява навременно и притежава безспорен потенциал да послужи при проектирането на ефективни публични и комуникационни стратегии от страна на държавните институции.

2. Обща характеристика, структура и обем на дисертационния труд

Дисертационният труд е оформен в съответствие с установените академични стандарти в Република България и изискванията на Закона за развитието на академичния състав (ЗРАСРБ). Общият обем на разработката възлиза на 201 страници, разпределени структурирано в увод, три логически обвързани глави, заключение, библиографска справка и две специализирани приложения.

Структурата на дисертационния труд е логически подчинена на ясно формулираните предмет, обект, цел и изследователска хипотеза. Последователността от теоретичен анализ, изграждане на интегративна рамка и емпирична проверка позволява тезата за инфлационните очаквания като поведенчески конструкт да бъде разгърната не декларативно, а чрез последователно преминаване от концептуална аргументация към операционализация и статистическо тестване.

Изложението демонстрира балансираност, като всяка една от главите изпълнява конкретна и необходима роля за аргументиране на основната теза и реализиране на изследователските задачи.

В текста са интегрирани подходящ брой графични обекти, таблици и аналитични схеми, които не просто илюстрират изложението, но и служат за нагледно представяне на сложните логически, аналитични и емпирични зависимости в рамките на авторския теоретичен модел и резултатите от статистическия анализ. Библиографската справка е широка по своя обхват и включва 169 източника. Сред тях липсват случайни заглавия; доминират фундаментални и съвременни научни публикации от водещи международни реферирани списания в областта на поведенческата икономика, макроикономическата теория, когнитивната психология и емпиричните финанси. Това демонстрира отличната теоретична подготовка на дисертанта, нейната висока научна информираност и способност да води академичен диалог.

3. Анализ на съдържанието на дисертационния труд

Глава първа: Еволюция и дефицити на макроикономическия подход

Първата глава на труда изпълнява ролята на теоретичен фундамент. В нея се извършва критична еволюционна ретроспекция на мястото и ролята на инфлационните очаквания в основните макроикономически школи. Хронологично и концептуално са проследени етапите от количествената теория на Фишер, ранното кейнсианско разбиране,

монетаристката революция на Милтън Фридман и концепцията за адаптивните очаквания, до радикалното реструктуриране на аналитичната парадигма чрез хипотезата за рационалните очаквания (Робърт Лукас, Томас Сарджънт, Нийл Уолас). Специално внимание е отделено на по-съвременните модификации в рамките на Новокейнсианската крива на Филипс, както и на теоретичните опити за въвеждане на информационни ограничения.

Дисертантът подлага на прецизен анализ моделите на „лепкава информация“ (Mankiw & Reis) и концепцията за „рационално невнимание“ (Christopher Sims). Ваня Христова аргументирано насочва към извода, че макар тези модели да представляват сериозен напредък чрез признаването на информационните дефицити и разходите за придобиване на знания, те все пак остават концептуално затворени в рамките на неокласическата оптимизационна парадигма. Те приемат, че индивидите изчисляват перфектно пределните разходи и ползи от информацията, което е психологически нереалистично при домакинствата. Този критичен преглед логично отвежда към извода за съществуването на сериозни обяснителни дефицити на рационалните модели по отношение на микроикономическото поведение на реалните потребители. По този начин авторът успешно мотивира и обосновава прехода към поведенческо моделиране, където вземането на решения е обвързано с когнитивни ограничения, инертност и субективна интерпретация на заобикалящата среда.

Глава втора: Архитектура на избора и изграждане на авторската интегративна рамка

Във втората глава се разкрива същинският теоретичен принос на дисертанта. Тук Ваня Христова разработва интегративна поведенческа аналитична рамка, организирана около оригинално изведената логическа триада: „среда – превод – стабилизация“. Този концептуален модел разглежда изграждането на инфлационните представи като динамичен процесуален конструкт.

Дисертантът детайлно изследва как индивидите оперират в условията на специфична „архитектура на избора“ и как информационният дизайн влияе върху селекцията на сигнали. Централно място е отделено на класическите когнитивни евристики на Тверски и Канеман – евристиката за наличност (availability heuristic), закотвянето (anchoring) и представителността (representativeness). Принос на дисертанта е въвеждането на феномена

„афективен превод“, при който емоционалните филтри и субективното усещане за икономическа уязвимост участват пряко при обновяването на очакванията. Етапът на „стабилизация“ на субективния ориентир е разгледан през призмата на комплексни социални и структурни модератори – структура на личната потребителска кошница, индивидуална финансова компетентност, влияние на близкия социален кръг, медийна среда и ниво на институционално доверие в регулаторите. Авторът успешно интегрира тези традиционно разпокъсани в литературата психологически феномени в единна, логически хомогенна система, която е операционализирана и подготвена за директно емпирично измерване. Тази емпиричната операционализация е най-силно развита по отношение на механизмите на наличността и закотвянето, докато евристиката на представителността остава по-скоро концептуално интегрирана в рамката и очертава възможност за бъдещо разширяване на изследователския инструментариум.

Глава трета: Емпирично тестване и приложни аспекти в българския контекст

Третата глава представя практическата и статистическата реализация на дисертационния труд. Авторът пренася разработената теоретична рамка върху специфичния емпиричен контекст на съвременната българска икономика. Изборът на България е научно защитен чрез анализ на ценовата среда и исторически обусловената висока институционална динамика на страната. В тази глава се извършва детайлно тестване на поредица от изследователски хипотези, декомпозиращи основната изследователска хипотеза на труда.

Емпиричните констатации са представени систематично. Авторът анализира излагането на ценови сигнали, субективното структуриране на оценките за текущата инфлация и числовото позициониране спрямо външни ориентири. Особено ценна от научно-приложна гледна точка е финалната секция на главата, посветена на публичната комуникация в условия на ограничена рационалност. Въз основа на получените статистически резултати, дисертантът предлага конкретни насоки за оптимизиране на информационния дизайн и структурирането на посланията на централната банка. Аргументира се необходимостта от преход от традиционното пасивно публикуване на макроикономически показатели към активно поведенческо подтикване (nudging), съобразено с реалните когнитивни филтри на домакинствата.

Особено ценно е емпиричното потвърждение на контраинтуитивната хипотеза, че

недоверието към масовите медии корелира с по-висока субективна честота на забелязване на поскъпване, което показва, че при липса на легитимен външен филтър, домакинствата разчитат изцяло на фрагментирания личен опит.

4. Методологичен дизайн на изследването и статистическа обработка

Методологичният дизайн, проектиран и изпълнен от Ваня Христова, се отличава с научно качество, строгост и прецизност. Емпиричното изследване е реализирано чрез количествено национално представително проучване (тип омнибус), обхващащо национално представителна извадка от 1008 български домакинства. Извадката е структурирана по начин, който гарантира представителност по ключови демографски и социално-икономически признаци, което позволява направените изводи да бъдат генерализирани с висока степен на статистическа надеждност. Авторът е проявил научна честност и зрялост, като в самата дисертация (т. 3.2.4) изрично е посочил ограниченията на напречно-срезовия дизайн и липсата на експериментални данни.

Сериозно методологично постижение на дисертанта е разработването на специализиран допълнителен поведенчески блок от въпроси. Този авторски модул е успешно внедрен и интегриран в рамките на Официалния въпросник на Европейската комисия за проучване на потребителите в България. Това надграждане дава възможност за улавяне и количествено измерване на фини, латентни субективни променливи (като интензитет на ежедневната ценова експозиция, емоционално възприемане на цените, доверие в БНБ, субективна уязвимост), които стандартните статистически анкети традиционно пропускат.

За обработката, анализа и интерпретацията на събраните първични данни е приложен коректен, богат и съобразен с природата на данните статистически апарат. Той включва:

- **Описателна статистика** за детайлно профилиране на извадката и първоначално структуриране на получените субективни оценки;
- **Непараметрични процедури** (по-конкретно Pearson chi-square test) за установяване на наличието на статистически значими асоциации между категориални променливи;
- **Анализ чрез корелационния коефициент ϕ** , използван като указател за наличието и посоката на връзките, без претенция за самостоятелна оценка на тяхната сила;
- **t-тестове за независими извадки** за тестване на различията в средните числови

инфлационни очаквания между отделните поведенчески, социални и демографски групи.

Прилагането на тези методи позволява на дисертанта да осъществи научно защитен преход от теоретичната абстракция към количествено проверяване на заложените хипотези. Статистическите резултати предоставят убедителна емпирична подкрепа за основната хипотеза на труда, като показват, че възприемането на текущата инфлация и формирането на бъдещи инфлационни очаквания се структурират от различни поведенчески механизми. Субективното възприемане на текущата инфлация, свързано с механизма на наличността, се асоциира преди всичко с интензитета на личния ценови опит и честотата на пазаруване на ежедневни стоки. От своя страна количественото формиране на бъдещите инфлационни очаквания, свързано с механизма на закотвянето, се модерира от равнището на институционално доверие и степента на субективна финансова уязвимост на домакинствата. Тези резултати следва да се интерпретират като силни асоциативни зависимости, а не като доказани причинно-следствени връзки, което не намалява тяхната научна стойност, а очертава коректно границите на използвания емпиричен дизайн.

5. Научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд

Рецензираният дисертационен труд притежава ясно изразена научна и научно-приложна стойност. Постигнатите от Ваня Христова резултати представляват оригинален авторски принос в икономическата наука. Като по-важни приноси могат да бъдат изведени следните пет направления:

1. Теоретично и епистемологично ситуиране на поведенческия подход спрямо класическата рационална парадигма.

Успешно е защитена тезата, че поведенческата перспектива не отхвърля рационалния избор, а описва неговия предхождащ когнитивен етап - селекция на сигнали, филтрация на неопределената информационна среда и изграждане на субективна репрезентация на ценовата динамика. Рационалната оптимизация е представена коректно като механизъм за вътрешно консистентно поведение при вече конструирана субективна представа, което преодолява механичното противопоставяне между рационалната и поведенческата парадигма и предпазва анализа от повърхностното обявяване на домакинствата за „ирационални агенти“.

2. Концептуализиране на специфичния микро-макро преход при формирането

на инфлационните очаквания на домакинствата.

Съществен принос на труда е обосноваването на проблема за липсата на „директна перцептивна достъпност“ на макроикономическите агрегати. Домакинствата не се сблъскват с инфлацията като еднородна статистическа величина, измерена чрез индекса на потребителските цени, а чрез фрагментирани, локални и разнородни ценови изменения в ежедневно си потребление. Това теоретично легитимира необходимостта от въвеждане на процесите на когнитивен „превод“ и от изследване на евристиките, чрез които разпокъсаните ценови сигнали се трансформират в работна номинална оценка. В този контекст авторката концептуализира инфлационните очаквания като резултат от триада от когнитивни операции: редукция, компресия и стабилизация. По този начин поведенческите процеси са интегрирани като предхождащ и задвижващ етап на рационалната оптимизация в среда с положителни информационни разходи.

3. Разработване на интегративна поведенческа рамка на инфлационните очаквания.

Авторката изгражда комплексен концептуален модел, който обединява когнитивни евристики, афективни филтри, социални и структурни модератори. Особено съществено е концептуализирането на феномена „афективен превод“ като самостоятелен калибриращ механизъм при изграждането на номиналните ориентири на потребителите. Чрез интегрирането на парадигмата „рискът като чувство“ в макроикономическия анализ е аргументирано показано, че субективното преживяване на бюджетна непредвидимост може да функционира като устойчив филтър, през който се тълкуват последващите пазарни сигнали. В рамката са включени и социално-структурни модератори като структурата на потребителската кошница, финансовата компетентност, институционалното доверие, медийната среда и междуличностните мрежи. Така е показано как индивидуалните когнитивни деформации могат да се превършат в устойчива макроикономическа хетерогенност и в сегментирани групови наративи.

4. Методологично надграждане и емпирична операционализация на поведенческите фактори.

Значим принос на дисертационния труд е разработването на авторски поведенчески модул от въпроси, интегриран в национално представително изследване. Това позволява абстрактни психологически категории като „субективна наличност“, „ценова котва“,

„финансова уязвимост“ и „институционално доверие“ да бъдат превърнати в измерими и количествено оценени статистически променливи. На тази основа авторката емпирично обосновава дуалния когнитивен механизъм при домакинствата, като установява, че оценката за текущата инфлация и очакванията за бъдеща ценова динамика се задвижват от различни психологически и структурни фактори. Този резултат има значение както за поведенческата икономика, така и за макроикономическото моделиране, доколкото поставя под въпрос част от конвенционалните линейни допускания за формирането на инфлационните очаквания.

5. Научно-приложен принос към публичната комуникация и информационния дизайн на икономическата политика.

Дисертацията има отчетливо приложно значение чрез анализа на институционалното доверие, информационната дифузия и публичната комуникация като координационни механизми на номиналните ориентири. Обосновано е, че в условия на ограничена рационалност и структурна неопределеност ефективността на паричната политика не зависи единствено от публикуването на официална статистика, а и от способността на институциите да стабилизират интерпретативните рамки на икономическите агенти. Особено релевантен е анализът на въвеждането на еврото и последващата адаптация на домакинствата към новата номинална среда, при която архитектурата на избора и информационният дизайн придобиват ключово значение за ограничаване на когнитивната фрагментация и конкуриращите се локални инфлационни наративи. На тази основа са формулирани практически приложими препоръки за комуникационната политика на Българската народна банка чрез информационен дизайн и поведенчески побутвания (nudges).

6. Оценка на публикациите и автореферата

Във връзка с дисертационния труд са представени необходимият брой научни публикации в специализирани издания, които отразяват коректно и в пълен обем основните резултати, теоретични изводи и емпирични констатации от изследването. Представените публикации са тематично свързани с основните проблемни полета на дисертацията – инфлационни очаквания, поведенчески механизми, институционално доверие и публична комуникация. Те отразяват както теоретичната рамка, така и част от емпиричните резултати

на изследването и покриват минималните национални изисквания за присъждане на ОНС „доктор“ в професионално направление 3.8. Икономика.

Представеният автореферат е изготвен прецизно и с техническа култура. Той съответства напълно на структурата, съдържанието и логиката на дисертационния труд, като представя в синтезиран вид най-важните моменти от изложението, предложената аналитична рамка, емпиричните изследвания и формулираните научни приноси.

Не съм констатирал плагиатство в дисертационния труд и автореферата.

7. Критични забележки, препоръки и дискуссионни въпроси

Високото качество и безспорните достойнства на рецензирания научен труд дават основание не само за положителна оценка, но и за разгръщане на задълбочена академична дискусия. С цел подпомагане на бъдещата изследователска дейност на авторката могат да бъдат отправени следните критични бележки и препоръки:

1. Недостатъчно разгърнато е ситуирането на труда спрямо българската научна литература по поведенческа икономика. Прави впечатление, че докато макроикономическият контекст на инфлацията у нас е надлежно обвързан с изследванията на български автори като Н. Неновски, С. Ралева и Н. Величков, същинската поведенческа и когнитивна проблематика е развита почти изцяло на базата на чуждестранни източници. Авторката изгражда модела си около ключови концепции като архитектура на избора, дуално мислене (Система 1 и Система 2) и когнитивни деформации като закотвяне, наличност и представителност. В българската академична литература през последните години вече има натрупан солиден научен фонд, включително специализирани монографични изследвания и учебни издания по поведенческа икономика и психология на вземането на решения, които работят със сходен понятиен апарат на български език. По-ясното търсене на допирни точки и паралели с тези разработки би позволило трудът да бъде по-пълноценно ситуиран в съществуващия научноизследователски дебат у нас и да надгради вече утвърдената в българската наука терминология.

2. В теоретичната част на труда, особено в Глава първа, би било полезно да се въведе по-ясно операционално разграничение между краткосрочните и дългосрочните инфлационни очаквания на домакинствата. Поведенческите евристики и афективните филтри могат да проявяват различна степен на интензивност и устойчивост в зависимост от

времеви хоризонт, в който потребителите планират своите разходи и междувремени избори.

3. Текстът убедително аргументира, че икономическите агенти могат да избират между алтернативни интерпретации на инфлационната среда, но оставя донякъде отворен въпроса по какъв критерий средностатистическото домакинство избира своя доминиращ наратив, когато официалната информационна котва се разхлаби. Тук би било удачно да се направи по-ясна връзка с евристиката на наличността: домакинството е склонно да избере онази интерпретация, която съответства на най-силно изпъкващите сигнали в личната му среда, например шоково поскъпване на горивата, хляба или други често купувани стоки. Такава връзка би послужила като логически преход към поведенческата рамка, развита във Втора глава.

4. Авторката разглежда необратимостта предимно през нейните физически, финансови и договорни ограничения - трансакционни разходи, клаузи за предоговаряне, финансови ангажименти и др. За да бъде поведенческата рамка още по-завършена, би могло да се отбележи, че необратимостта има и психологическо измерение. Феномени като заблудата на потъналите разходи (sunk cost fallacy) и склонността към търсене на потвърждение (confirmation bias) могат да обяснят защо, след като едно домакинство вече е предприело мащабно междувремево действие - например покупка на имот с кредит при определен инфлационен наратив - то е когнитивно предразположено да филтрира новата информация така, че да оправдае предходното си решение.

5. На отделни места отсъстват пояснения към използваните формални означения и уравнения. Например при представянето на уравнението $MV = PT$ на Фишер е препоръчително изрично да се уточни значението на отделните символи: M - парична маса, V - скорост на паричното обращение, P - равнище на цените, T - обем на трансакциите или реалния продукт. Подобно пояснение би улеснило читателя, особено когато формулите се използват не като самостоятелен математически апарат, а като част от историко-теоретичната аргументация на дисертацията.

6. В текста е допусната съществена и объркваща неточност в библиографското позоваване. Докторантката твърди, че „...каналът, през който „дефолтът“ действа чрез инерция и придържане към статуквото, както установяват Richard Zeckhauser и Matthew Rabin Samuelson (1988).“ Фундаменталната статия за ефекта на статуквото от 1988 г. - “Status

Quo Bias in Decision Making” - е написана от William Samuelson и Richard Zeckhauser. В разглеждания текст погрешно са смесени имената на Samuelson и Matthew Rabin, като по този начин е създаден фиктивен автор „Matthew Rabin Samuelson“. Тази неточност следва да бъде коригирана, като позоваването бъде приведено в коректния си вид: William Samuelson и Richard Zeckhauser (1988).

7. По отношение на приложената статистическа методология в Глава трета използваните непараметрични процедури и t-тестове са коректни и адекватни за установяване на статистически значими асоциации между категоризирани променливи. Като възможност за бъдещо надграждане или като допълнителна проверка за устойчивост на резултатите би могло да се приложат модели на ординална логистична регресия, особено когато зависимата променлива има подреден категориален характер. Това би позволило да се оцени самостоятелният принос на отделните поведенчески фактори при едновременно контролиране на социално-демографските характеристики на респондентите.

8. Независимо от убедителната логика на емпиричния анализ, използваният напречно-срезков дизайн не позволява да се проследи динамиката на инфлационните очаквания във времето и ограничава възможността за причинно-следствени интерпретации. Това не намалява стойността на резултатите, но предполага известна предпазливост при формулиране на изводи относно механизма на въздействие между отделните поведенчески фактори.

9. Резултатите са силно релевантни за българския контекст, но тяхната преносимост към други икономически среди следва да бъде разглеждана като предмет на бъдещи сравнителни изследвания. България е използвана като аналитично усилваща среда, а не като универсален контекст на формиране на инфлационните очаквания.

10. Препоръчвам на авторката в бъдещи изследвания да разшири обхвата на разработения поведенчески модул, като го трансформира в регулярна лонгитудинална, а при възможност и панелна изследователска процедура. Това би позволило да се проследи динамиката на установените поведенчески зависимости във времето и да се оцени как периодът след физическото въвеждане на еврото в България влияе върху формирането, стабилизирането или отслабването на идентифицираните когнитивни филтри.

11. В дисертацията авторката коректно отбелязва като ограничение, че евристиката на представителността остава теоретично заложена, но не е пряко емпирично

тествана поради липса на подходящи променливи в анкетния дизайн. За бъдещи изследвания може да се препоръча разработването на специфични експериментални сценарии (vignette studies), които да позволят директно измерване на това доколко кратки серии от ценови промени се възприемат от домакинствата като устойчив тренд.

Въпроси към дисертанта:

Въпрос 1: Във Вашия модел финансовата компетентност действа като модератор на стабилизацията. Според Вашите данни, може ли високата финансова грамотност напълно да неутрализира 'афективния превод' (страх, усещане за уязвимост), или тя просто променя избора на когнитивната котва, към която индивидът се придържа?

Въпрос 2: Вие констатираме, че при ниско институционално доверие официалните цифри губят ролята си на стабилизиращ ориентир. Каква конкретна промяна в 'архитектурата на избора' (choice architecture) на комуникацията на БНБ бихте предложили, за да се предотврати масово възприемане на инфлацията чрез евристиката на наличността, вместо чрез официалните данни?

Въпрос 3: Вашето изследване разкрива, че инфлационните очаквания не са хомогенни. От гледна точка на паричната политика, представлява ли тази хетерогенност пречка за ефективността на лихвените инструменти, или тя изисква създаването на сегментирани комуникационни стратегии за различни групи домакинства?

Въпрос 4: Ако синхронизацията на субективните интерпретации на домакинствата се диктува основно от споделената медийна сигнална среда и дифузията в междуличностните мрежи, по какъв начин икономическата политика може ефективно да десинхронизира (разчупи) един вече установен и устойчив песимистичен макроикономически наратив, без това да доведе до колапс в институционалното доверие към официалната статистика?

8. Заключение и заключителна оценка

Дисертационният труд на Ваня Василева Христова на тема „Поведенчески подход към инфлационните очаквания на домакинствата“ представлява напълно завършено, самостоятелно, оригинално и с високо качество научно изследване. Той демонстрира задълбочени и зрели теоретични познания на автора, висока статистическа и методологическа култура, както и отлична способност за успешно решаване на сложни

научно-приложни задачи в сферата на икономическата теория.

Трудът запълва съществуваща теоретична празнина и предоставя на българската академична и институционална общност цялостен, емпирично обоснован поведенчески модел за анализ на инфлационните очаквания в условията на валутен съвет и предстоящ номинален преход, свързан с въвеждането на еврото.

Представените материали, публикации и автореферат отговарят напълно и по всички критерии на изискванията на Закона за развитието на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за неговото прилагане. Постигнатите теоретични и емпирични резултати дават пълно основание за категорична положителна оценка.

Всичко изложено по-горе ми дава пълно основание да гласувам убедено ПОЛОЖИТЕЛНО и да предложа на уважаемото Научно жури да присъди на Ваня Василева Христова образователната и научна степен „доктор“ по научна специалност „Политическа икономия (Обща икономическа теория)“.

Дата: 15.06.2026 г.
гр. Варна

Рецензент:
(проф. д.ик.н. Димитър Канев)

РЕЦЕНЗИЯ

1. Обща информация

Изготвил рецензията: *доц. д-р Стела Стоянова Ралева*
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
професионално направление 3.8. „Икономика“
научна специалност „Политическа икономика“

Основание за написване на рецензията: Участие в научно жури за публична защита на дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по научната специалност „Политическа икономика (Обща икономическа теория)“ в Икономически университет – Варна, съгласно Заповед № РД 06-97/02.06.2026 г. на Ректора на ИУ и в съответствие с решение на първото заседание на научното жури от 08.06.2026 г.

Автор на дисертационния труд: *Ваня Василева Христова*

Тема на дисертационния труд: *Поведенчески подход към инфлационните очаквания на домакинствата*

Научен ръководител: *доц. д-р Калоян Колев*

Рецензията е разработена в съответствие със Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за неговото прилагане и Правилника за развитие на академичния състав в Икономически университет – Варна.

2. Информация за дисертанта

Ваня Христова е завършила бакалавърска степен по специалност „Маркетинг и стратегическо планиране с преподаване на английски език“ в Университета за национално и световно стопанство през 2016 г. Впоследствие се обучава в магистърска програма по специалност „Рекламен мениджмънт и визуален брандинг“ в Нов български университет. През 2022 г. придобива магистърска степен по специалност „Международен бизнес и мениджмънт с преподаване на английски език“ в ИУ-Варна. В периодите октомври 2015 г. - май 2017 г. и септември 2017 г. – октомври 2018 г. работи като специалист Корпоративни комуникации, Бранд мениджмънт и Управление на промяната в „Сосиете Женерал Експресбанк“ АД – София и Варна. От май 2017 до септември 2017 г. е ръководител Маркетинг и продажби в „Проинтегра“ ООД - Варна. От октомври 2018 до декември 2018 г. е специалист Продуктов маркетинг в „САТА Сървисиз“ АД – Варна. От май 2019 и до момента заема последователно позициите ръководител Проекти, ръководител на отдел „Управление на проекти“ и главен оперативен директор в „СЕПА Кибер Технологии“ ЕООД, където е била и член на Съвета на директорите. Владее английски, френски и немски език.

Ваня Христова е зачислена в редовна докторантура в катедра „Обща икономическа теория“ на ИУ – Варна през юли 2022 г. В рамките на докторантурата тя е положила с отличие всички изпити от индивидуалния си план. Отчислена е с право на защита през октомври 2025 г. Процедурата за защита на дисертационния ѝ труд е открита с решение на Факултетния съвет на Финансово-счетоводен факултет на ИУ /Протокол №36 от 28.05.2026 г./.

3. Общо представяне на дисертационния труд

Дисертацията е в общ *обем* от 201 страници, като 179 от тях представляват основен текст. Тя е структурирана в увод, три глави, заключение, две приложения и библиографска справка. Посветена е на интересен и сложен проблем, който до момента не е изследван в българската икономическа литература. В същото време той е много *значим* предвид ограниченията на стандартните модели да обяснят инфлационните очаквания в реалността, както и поради влиянието на тези очаквания върху вземането на решения, а оттам и върху поведението на всички основни макроикономически показатели, провежданата макроикономическа политика и нейната ефективност. Проблемът става особено *актуален* през последните няколко години, характеризиращи се с повишена и нестабилна инфлация, която отразява въздействието на разнородни и до голяма степен шокови фактори. В такава среда домакинствата стават особено чувствителни към ценовата динамика и проектират това и върху техните представи за бъдещето, които са далеч от постулираните в теорията систематично формирани прогнози. Затова търсеното в настоящата дисертация обяснение на инфлационните очаквания на домакинствата в полето на поведенческата икономика е важно и навременно и следва да се оцени по достойнство. Неговата актуалност за България нараства значително след взетото в средата на 2025 г. решение за присъединяване на страната към еврозоната и последвалото ускоряване на инфлационния процес.

Уводът съдържа всички традиционни елементи на въвеждаща част на дисертационен труд. В него са обосновани детайлно значимостта и актуалността на темата и е мотивиран нейният избор. Представени са обектът и предметът на изследването и е зададена неговата цел, която е декомпозирана до 6 по-конкретни задачи. Формулирани са ясно тезата на дисертацията и основната изследователска хипотеза. Описана е в синтезиран вид прилаганата методология, очертана е ограничителната рамка на изследването и е изложено накратко съдържанието на отделните структурни единици.

В *първата глава* са разгледани основни възгледи за инфлацията и инфлационните очаквания в макроикономическата теория. Коментирани са базисни характеристики на инфлационния процес и възможностите му да влияе върху вземането на икономически решения. Акцентирано е върху устойчивостта на инфлацията и отграничаването ѝ от ценовата динамика, както и върху структурните ѝ характеристики и начините за нейното измерване и възприемане. Открити са три стадия в теоретизацията на инфлационните очаквания – на възприемането им като фон, механизъм и процес, и е разкрита тяхното съответствие с основни концепции за инфлацията. Характеризирана е трансмисията на очакванията към потреблението на домакинствата по схемата „канални – изпълнимост на избора – адаптиране на реакциите“. Очертано е проявлението им чрез междувремеви избор и структурата на разходите, обяснена е зависимостта на реализацията им от ликвидността, дохода, богатството и достъпа до кредити, и е характеризирана сигналната среда - трудовият пазар, фискалните и лихвените условия и разпределението на ценовия

натиск. Дефинирани са очакванията като измерим обект, описано е тяхното моделиране и са изведени най-важните им емпирични свойства. Изяснени са недостатъците на стандартните макроикономически подходи към очакванията и е обосновано интерпретирането им в поведенчески контекст като резултат от процес на възприемане, интерпретация и адаптация.

Във *втората глава* е представена разработената интегративната рамка на формиране на инфлационните очаквания като последователност от взаимосвързани механизми. В нея е дефинирана архитектурата на избора, коментиран е двойственият ѝ характер и са разгледани конкретните ѝ инструменти. Анализирана е същността на когнитивния превод, осъществяван чрез последователно действащи класически евристики – наличностна, на закотвянето и на представителността. Изяснени се особеностите на афективния превод, афектната статистика и обновяването на очакванията. Открито е социалната траектория на инфлационните очаквания, като са въведени ориентири, които ограничават диапазона на интерпретация и водят до стабилизация. Обяснена е зависимостта на очакванията от индивидуалната структура на потребление и степента на икономическа уязвимост. Очертано е влиянието на финансовата компетентност като практическо проявление на образованието и на културния контекст като афективна рамка на оценката. Интерпретирани са ефектите на социални модератори като институционалното доверие, медийната среда, социалните взаимодействия и близкия кръг. Отделните механизми на интегративната рамка са обединени в последователен и рекурсивен аналитичен модел и е предложена негова операционализация. В края на главата поведенческият подход е подложен на съдържателна критика и е обосновано неговото възприемане като разширение, а не като алтернатива на макроикономическия анализ.

В *третата глава* концептуалната рамка за формиране на инфлационните очаквания се апробира с данни от проучване на домакинствата в България. В нея се проверява за това дали предполагаемите механизми намират разпознаваемо проявление в конкретния икономически и институционален контекст. Представен е методологичният дизайн на проучването и са характеризирани генералната съвкупност и извадката. Мотивирано е използването на асоциативен подход и непараметрични методи поради ординалния характер на данните. Коментирани са ограниченията на емпиричното изследване, които стесняват обхвата на обобщение и не позволяват идентифицирането на причинни зависимости. Анализирана е сигналната среда чрез експозицията към ценови сигнали и структурирането на инфлационните оценки. Дефинирани са основни компоненти на средата и техни променливи и са формулирани хипотези за връзките им с достъпността на ценови епизоди и чувствителността към зададената референтна стойност. Същата логическа схема е приложена и при анализа на операциите на превода и стабилизацията на инфлационните оценки. В първия случай е показан начинът на превръщане на достигнатото съдържание в оценка и число чрез интерпретация, редукция и включване на честотна оценка. Във втория случай са разгледани условията за стабилизация на оценките, свързани с когнитивните и материалните ресурси, икономическата уязвимост и институционалната рамка. В края на главата е коментирано значението на публичната комуникация в процеса на разпознаване и интерпретиране на инфлационната информация и са обобщени най-важните специфики на получените резултати.

В *заключението* са систематизирани най-важните изводи от теоретичния и емпиричния анализ. Отбелязано е доказването на основната теза и са обобщени изследователските

приноси. Посочени са оставащите отворени въпроси и е коментирано практическото значение на получените резултати.

Приложенията включват официален въпросник на Европейската комисия за проучване на потребителите в България и допълнителен блок въпроси, описващи поведенчески подход към инфлационните очаквания на домакинствата.

Библиографската справка съдържа 169 източника – 7 на български език и 162 на английски език.

4. Структура и съдържание на дисертационния труд

Избраната *структура* на дисертацията е подходяща и съответства напълно на поставената цел и конкретните задачи на изследването. Различните структурни единици са съдържателно обвързани помежду си и са подчинени на общата логика. Първата глава представя основните възгледи за инфлационните очаквания в макроикономическата теория и осъществява прехода към поведенческия подход. Във втората глава се концептуализира поведенческата аналитична рамка на изследването, обединяваща идеи от поведенческата икономика и социалната психология. Третата глава включва емпиричния анализ на инфлационните очаквания на домакинствата в България, базиран на използването на селектираните статистически методи.

От *съдържанието* става ясно, че авторът притежава задълбочени теоретични познания по тематиката на дисертационния труд и може да използва умело съвременни научни методи. Тя притежава изявиени способности за провеждане на самостоятелни научни изследвания и стига до безспорни научни и научноприложни резултати.

Прави впечатление много доброто техническо изпълнение на дисертацията, стегнатият и ясен стил и прецизно използваната терминология.

Авторефератът е в обем от 35 страници. В него е направена обща характеристика на дисертационния труд, представена е неговата структура и е описано съдържанието по глави, като е акцентирано върху постигнатите по-важни изследователски резултати. Приложена е справка за основните приноси моменти в разработката, както и списък на свързани с нея публикации на дисертанта. Общата ми оценка за автореферата е, че той представя коректно, прецизно и в необходимия обхват и дълбочина основните моменти от дисертационния труд.

5. Научни и научно-приложни приноси

Дисертацията се отличава с прецизно дефинирани изходни предпоставки, задълбочен теоретичен анализ, добре подбран и умело приложен изследователски инструментариум, високо информационно осигуряване и отчетливо изразена аналитичност. Като резултат от всичко посочено, в нея са постигнати интересни и обосновани научни и научно-приложни приноси, по-важните от които са:

1. Самото поставяне на проблема за инфлационните очаквания на домакинствата в България в центъра на цялостно научно изследване и неговото разглеждане в контекста на поведенческата икономика.

2. Движението от анализа от проследяване на значимостта на очакванията в стандартната макроикономическата теория към тяхното формиране в поведенчески аспект и възприемането на двата подхода като допълващи се при формирането на по-цялостната представа за очакванията.
3. Разработената от автора интегративна поведенческа рамка „среда – превод – стабилизация“, представяща формирането на инфлационните очаквания на домакинствата като последователен поведенчески процес от три когнитивни операции – селекция на ценови сигнали, интерпретация и стабилизация на оценката.
4. Емпирично доказаното разграничение между инфлационното възприятие и инфлационно очакване като два различни когнитивни механизма, които са резултат съответно от наличностната евристика, агрегираща непосредствено преживени ценови епизоди, и от ефекта на закотвяне, структуриращ несигурността чрез числов ориентир и превеждащ инфлационното възприятие в конкретен оценъчен диапазон.
5. Изведеният хетерогенен характер на очакванията въз основа на доказателството, че разминаването между възприятията за инфлацията и измерената инфлация е следствие от взаимодействието между информационен дизайн и социален контекст.
6. Разглеждането на „архитектурата на избора“ като инструмент за публична комуникация и обосноваването разбиране, че основна цел на тази комуникация не е да променя директно очакванията, а да създаде условия макроикономическата информация да бъде разпозната като релевантен ориентир за домакинствата.

6. Публикации и участие в научни форуми

В автореферата и справката за изпълнението на минималните държавни изисквания за присъждане на ОНС „доктор“ в ПН 3.8. Икономика, Ваня Христова е посочила 4 самостоятелни публикации по дисертацията, като всичките са на английски език. 2 от тях – „Macro and micro pessimism as behavioral precursors of price anxiety and inflation expectations: Evidence from Bulgaria's pre-euro period“ и „Availability heuristic and inflation perceptions in pre-euro Bulgaria: Micro-evidence on price-change salience among Bulgarian households“ са статии в нереферирани списания с научно рецензиране. Останалите 2 публикации – „Evolution of expectations models in economic thought“ и „Households' inflation expectations: A behavioural lens for measurement and policy communication“ са доклади от международни научни конференции, отпечатани в редактирани колективни томовете. Общият брой точки от тези публикации е 40, с което е осигурено пълно съответствие с изискванията на чл. 57, т. 4 от Правилника за развитие на академичния състав на ИУ и с чл. 26, ал. 2 и ал. 3 от ЗРАСРБ. От съдържанието на представените в пълен текст публикации става ясно, че те включват значими части от дисертацията и затова тя може да се определи като *достатъчно апробирана*.

7. Констатирано или неконстатирано плагиатство в дисертационния труд и автореферата

В дисертационния труд и автореферата не е установено плагиатство. Текстът е хомогенен и консистентен, а формулираните изводи следват непосредствено от извършения анализ. За неговата научна коректност свидетелстват и представените кратък и пълен отчет от

извършена проверка в системата StrikePlagiarism. В документите по процедурата дисертантът е представил и декларация за оригиналност на дисертацията.

8. Критични бележки и препоръки

Наред с изложените достойнства на дисертационния труд, към него могат да се отправят и някои *критични бележки*. В емпиричната част има отделни резултати, които следва да се интерпретират внимателно поради специфичния момент на провеждане на проучването и съдържанието на някои въпроси. Тъй като точно през юни 2025 г. обществото придобива, макар и все още неофициална информация за предстоящото присъединяване към еврозоната, тя се отразява със сигурност върху възприятията на респондентите. Освен това съществуващите противоположни възгледи за очакваните ефекти се дискутират по телевизията, радиото и в социалните мрежи и др. Затова е по-подходящо оценките за доверието да се правят не за съответните канали, а за източниците на информация в тях. Хипотезата за очакваната връзка с очакванията за безработицата, формулирана в Табл. 3.12., не е безспорна предвид коментара на стр. 34-35 в първата глава. Смятам също, че традиционното кейнсианство не следва да се разглежда като основна парадигма за обяснение на инфлацията, наред с количествената теория (с. 19-20). Посочените в конкретния текст кейнсиански модели се извеждат при постоянно равнище на цените, а възгледите на самия Кейнс за инфлацията извън „Общата теория“ го приближават до класическото обяснение.

Посочените бележки не променят общото много положително впечатление от дисертационния труд. Препоръчам на Ваня Христова да продължи да се занимава с анализ на инфлационните очаквания, като се насочи към отговори на поставените от нея отворени въпроси. Препоръчам ѝ също да публикува дисертацията си като книга, за да я направи достъпна за по-широк кръг читатели.

9. Въпроси към дисертанта

Предлагам по време на защитата дисертантът да отговори на следните въпроси:

1. Ако проучването на потребителите в България беше проведено към средата на 2026 г., щеше ли да направи промяна в съдържанието на допълнителния блок въпроси, и ако да – какви щяха да бъдат промените и от какво щяха да бъдат мотивирани?
2. Какво е мнението на дисертанта за комуникационната политика на държавата по отношение на инфлацията и мерките за ограничаването ѝ при подготовката и след въвеждането на еврото, както и за нейните вероятни ефекти върху инфлационните очаквания на домакинствата?

10. Заключение

Представената дисертация представлява актуално, значимо, оригинално и задълбочено научно изследване. Тя има солидни теоретични основи, базира се на използването на подходящи методологични подходи и се характеризира с висока аналитичност. В нея са получени сериозни научни резултати, които запълват определена празнина в българската икономическа наука и разширяват съществуващото знание за инфлацията, очакванията и поведението на домакинствата. Дисертацията отговаря напълно на изискванията на

ЗРАСРБ, Правилника за неговото прилагане и Правилника за за развитие на академичния състав в ИУ – Варна.

Въз основа на всичко посочено давам категоричната си положителна оценка на дисертационния труд на тема „Поведенчески подход към инфлационните очаквания на домакинствата“ и с пълна убеденост препоръчам на членовете на уважаемото научното жури да гласуват за присъждането на *Ваня Василева Христова* на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.8. „Икономика“, научна специалност „Политическа икономика (Обща икономическа теория)“

07.08.2026 г.

гр. София

Подпис: ...

/доц. д-р Стела Ралева/